

VARGA RÉKA

Bibó Örökség Konferencia^[1]

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégák, Kedves Vendégek!

Öröm és megtiszteltetés, hogy köszönhetem Önöket ezen a konferencián. Amikor ma Bibóra hivatkozunk, szinte reflexből egyetlen mondat jut eszünkbe, és reméltem, mert bízni nem mertem abban, hogy én leszek az első, aki ma elmondhatja először a legtöbbet idézett Bibó-szakaszt. Mentségemre legyen mondva, hogy legalább nem a sokszor félremagyarázott, rövidített változatot fogom felolvasni:

„Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen, gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük.”

Ez a mondat ma is hátborzongatóan érvényes. Az én értelmezésemben – és lehet, hogy ez a Bibót évtizedek óta kutatók előtt kicsit leegyszerűsítésnek fog tűnni – ez a mondat úgy is lefordítható, hogy demokratának lenni ma is annyit tesz, hogy nem félünk a párbeszédetől – még akkor sem, ha az kényelmetlen. Sokszor ma is azt látjuk, hogy az emberi élet különböző területein – akár a közéletben, akár egy munkahelyen, vagy akár ott, ahol elvileg a gondolat szabadsága a legtermészetesebb közeg, még az egyetemen is – a párbeszéd előtt valamilyen félelem üti fel a fejét. Félünk, hogy félreértene, hogy rosszul értékelnek, hogy kimaradunk, hogy megítélnek, hogy valami oda nem illőt mondunk.

Bibó főként az emberek közötti félelemről beszél, de a veszélyek a mai világban igencsak kitágultak, hiszen a 20. század közepén érzett veszélyek – mint a háború, migráció, szélsőséges beszéd, hisztéria – ma is megvannak, de megjelentek olyan új területek is, amire Bibó a 20. század közepén még nem is gondolhatott. A mesterséges intelligencia, a digitális világ, a fake news már csak nagyon áttételesen tekinthetőek az emberekhez kapcsolódó félelmeknek, amelyekre az idézet vonatkozik.

[1] Elhangzott 2025. november 19-én, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és Széchenyi István Egyetem Bibó István Kutatócsoport szervezésben megrendezett Bibó Örökség Konferencián.

De egy szempontból fontos ezeket is megemlíteni: álláspontom szerint ezekkel a félelmekkel is hasonló módon kell megküzdeni és szembenézni, mint a másik embertől, a más gondolkodásúaktól való félelemmel: elmélyülni és kiismerni, és rájönni, hogy ezek csak képzelt és sokszor a hisztéria által keltett félelmek, és inkább párbeszédbe kell elegyedni velük, meg kell ismerni őket.

A félelem tehát egyszerre nagyon is hétköznapi és nagyon is univerzális tapasztalat. De, ahogy Bibó mondja, éppen ezek miatt van könnyű dolga a félelmeknek abban, hogy bizonyos imaginárius veszedelmek igazán valódiakká váljanak, ha hagyjuk, hogy eluralkodjanak rajtunk. Veszélyek mindig voltak és lesznek, de a demokrácia lényege az, hogy ezekkel a veszélyekkel mégis képesek vagyunk szembeszállni, ezekről beszélni, kérdezni, vitatkozni – és nem félünk attól, hogy mások másképp gondolkodnak –, mert az őszinte párbeszéd sokszor a legrövidebb út a megoldás felé.

De Bibó nemcsak a demokrácia filozófusa volt. Ő egy olyan gondolkodó, aki a jog, a politika és az emberi szellem határterületein járt – és otthonosan mozgott mindháromban. A jogi kalandozásai során a nemzetközi jogi problémákkal is foglalkozott, és mint nemzetközi jogász, ezt mindenképpen szerettem volna szóba hozni. Ezért talán megbocsátják, hogy egy feltételezhetően nem nagyon ismert és ritkán idézett, de a saját kutatási területemhez nagyon szorosan kapcsolódó, korai írását említsek meg, amelyet még 1935-ben, kezdő bírósági fogalmazóként írt. A címe az „*Idegen államok perelhetősége és az ellenük vezethető végrehajtási cselekmények a svájci jogban*”.

Ez a mű ma már jogtörténeti érdekességnek számít, de egyáltalán nem poros. Az elmúlt években jómagam is a nemzetközi szervezetek immunitásának kérdésével foglalkoztam és foglalkozom, és a mostani konferenciára készülve lenyűgözött, hogy Bibó 1935-ben egy olyan témáról értekezett, amelyen még ma is vitázik a nemzetközi jogi tudományterület, és Magyarország számára, jelenleg közel 30 nemzetközi szervezetnek fogadó államaként, rendkívül aktuális.

Bibó a nemzetközi, és különösen a svájci jog és bíróságok gyakorlatán keresztül az ENSZ elődje, a Nemzetek Szövetsége genfi építkezései kapcsán felmerült immunitási esetet elemzi, illetve mutatja be, hogy milyen a viszonya az államoknak és a nemzetközi szervezeteknek egymáshoz, és meddig is terjed az utóbbiak immunitása. Vagyis egy nagyon is gyakorlati, konkrét konfliktust vizsgált, ami önmagában is mutatja, hogy Bibó mindig az élő jogról, hús-vér problémákról gondolkodott. Különösen izgalmas látni, hogyan közelítette meg a perelhetőség kérdését. Nem dogmatikusan, hanem az igazságosság és az egyenlő felelősség szempontjából: azt kereste, hol húzódik a határ a cselekvési szabadság és a jog alávetettsége között. Azt mondhatnánk, már ebben a korai írásában megtaláljuk későbbi életművének egyik vezérmotívumát: a hatalom és a morál, a jog és az igazság közötti egyensúly keresését. Ez a kevésbé ismert munkája is mutatja, hogy mennyi olyan terület van még Bibó életművében: olyan rétegek, amelyeket érdemes újra felfedezni, feldolgozni, értelmezni.

Kilépve a szűk területemről, nézzünk meg Bibó egy teljesen másik oldalát, és engedjék meg, hogy megint idézzek tőle:

„Megváltozott a helyzet, mikor Dzsugasvili halála után sikerült Rómának Hruscsov bíboros pátriárkát rávennie arra, hogy nyíltan leleplezze az elődje alatt elburjázott hatalmi túlkapásokat. Most pedig komoly remény van arra, hogy sikerülni fog a legfőbb egyházi és állami funkciók végleges elválasztása is Oroszországban.”

Itt felkészültem arra, hogy a „Hruscsov bíboros pátriárka” után némi zavarodottság lesz úrrá a felhúzott szemöldökök mögött, és épp azon gondolkodnak, hogy vajon a ChatGPT hallucinált, vagy esetleg rosszféle gombából ettem. De Bibó-konferencia lévén azért reméltem, hogy többen felismerik ezt az Uchrónia címen ismert írást, így nem kell nagyon magyaráznom Bibó szatirikus, „mi lett volna ha” gondolat kíséretét idézve.

Bibó Uchróniája – *„HA A ZSINATI MOZGALOM a 15. században győzött volna... Bibó István címzetes váci kanonok beszélgetései apósával, Ravasz László bíboros érsekkel a római katolikus egyház újkori történetéről, különös tekintettel a lutheránus és kálvinista kongregációkra. - Egyház-, kultúr- és politikatörténeti uchrónia”* – egy alternatív történelmi tréfa, amelyben a református Bibó mint „váci kanonok” beszélget apósával, az egykori református dunamelléki püspök Ravasz Lászlóval, aki a szövegben katolikus bíboros érsekké válik. A beszélgetésük pedig egy olyan világban játszódik, ahol a reformáció mozgalmát a katolicizmus belső áramlatai a 15. században pacifikálják, és az általunk jól ismert egyházszakadás elmarad.

Már maga az alaphelyzet is rendkívül játékos, de ha belegondolunk abba, hogy ez az írás 1968-ban – igaz, nem kiadói felkérésre, hanem feltételezem: nagymértékben az apósa bosszantására, maradékban pedig az asztalfióknak – készült, akkor a humoron és a magvas gondolatokon túl azt is kijelenthetjük róla, hogy ez nagyon sokat elmond és elárul Bibó emberi mivoltáról is.

1968-ban 12 éve zajlott le az 56-os forradalom, 5 év telt el Bibó börtönből való szabadulása óta, és abban az évben vonulnak be a szovjet blokk Vörös Hadseregének testvéri csapatai Csehszlovákiába. És ebben az évben születik meg ez a szöveg is, amelyben – még ha csak gondolatjáték erejéig is, de Bibó szellemeSEN megbolygatja a hatalmi struktúrákat – játékosan beszél történelmi fordulópontokról, reformokról, demokratizálódásról és arról, hogy valami máshogyan is alakulhatott volna. Ebben az írásban ott van minden, amitől Bibó több, mint politikai gondolkodó: önirónia, műveltség, hit és derű. És persze, talán egy kis szelíd élcelődés az apósa – az egykori református püspök – felé is.

Az Uchrónia valójában egy karakterrajz is: egy emberé, aki a koalíciós időszakot követő elnyomás, a számára igazán tragikus 56-os események, a váci börtön és a teljes szellemi száműzetés alatt nem keseredett meg, hanem humorral válaszolt arra, ami sokakat elnémított. És ha belegondolunk, ez a fajta humor – a szellemi bátorság humora – talán a legmélyebb formája annak, amit ő „félelemnélküliségnek” nevezett. Nem tagadta a valóságot, hanem túlnézett rajta. Ezért is hiszem, hogy amikor Bibóról beszélünk, nemcsak az államminiszterre, a

politikai filozófusra vagy a jogtudósra kell gondolnunk, hanem arra az emberre, aki a legnehezebb időkben sem veszítette el a derút, és a szellem szabadságába menekült.

Bibó öröksége ma ezért is különösen aktuális: mert emlékeztet rá, hogy a demokrácia nemcsak intézmény, hanem belső tartás. És az ember nemcsak szereplője, hanem mércéje is a történelemnek. Úgy gondolom, a legnagyobb tisztelet ma Bibó felé nem az, ha idézzük, hanem, ha újraolvassuk őt. Ha felfedezzük benne azt, ami még feltáratlan, és közben megőrizzük azt, amit mindig is tudtunk róla: hogy a gondolkodás szabadsága nem cipelt örökség, hanem minden korban újra kivívott tapasztalat.

És ha szabad Bibó szavait ismét ide idézni, akkor az előadókat, de főként a hallgatóságot is arra biztatom: fogadják meg Bibó szavait: ne féljenek a gondolatoktól, sem egymástól, ne féljenek kérdezni, se másoktól, se az előadások végén! És bár mindig ad okot rá a jelenlegi helyzet, de ne féljünk attól sem, hogy néha derűvel tudjunk ehhez a világhoz hozzáállni, ahogyan Bibó tette ezt a legsötétebb óráiban.

Köszönöm szépen a figyelmet!

HIVATKOZÁS (MLA)

- Varga, Réka. „Bibó Örökség Konferencia.” *Jog-Állam-Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 17, no. 4, 2025, pp. 153-156. <https://doi.org/10.58528/JAP.2025.17-4.153>